

ЗЕМЛЕЗАБЕЗПЕЧЕНІСТЬ ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ РЕГІОНУ

Питання забезпечення сільськогосподарського виробництва ресурсами завжди було актуальним і розглянуте у значній кількості наукових праць. Дослідженню теоретико-методологічних питань формування, оцінювання і віддачі ресурсного потенціалу агроформувань присвятили свої праці вітчизняні та закордонні вчені-економісти В.Г. Андрійчук, В.В. Россоха, М.Й. Малік, М.А. Ленделта ін. Проблема обґрунтування ефективності механізму регулювання використання земельних ресурсів посідає чільне місце також у наукових дослідженнях вчених багатьох країн. Помітний внесок у розробку методологічних і методичних питань названих аспектів зробили Ю. Білик, Г. Гуцуляк, А. Даниленко, М. Дем'яненко та інші [1, 2, 4, 6, 7, 8, 9].

Основним структурним елементом ресурсного потенціалу аграрного формування є земля, яка визначає природний базис сільського господарства. Індивідуальна оцінка кожного виду ресурсів дозволяє визначати кількісну та якісну їх характеристику. А отже, основними кількісними параметрами, які характеризують земельні ресурси є їх наявність за видами угідь.

Дані таблиці 1 свідчать про те, що загальна земельна площа за період, який аналізується не змінилась і складає 2383, 2 тис. га. Проте, в структурі сільськогосподарських угідь, відбулись незначні зміни, так за період з 1995 року до 2013 року зменшилась площа сільськогосподарських угідь та площі ріллі, такі зміни відбулись за рахунок нераціонального використання земельних ресурсів, а також відсутністю грошових ресурсів для поліпшення якості земель з боку формувань і належної фінансової підтримки з боку держави. І в той же час, незначна фінансова допомога з боку держави аграрним формуванням, в останні три роки, призвела до збільшення площі ріллі на 79,8 тис. га.

Таблиця 1
Використання сільськогосподарських угідь формуваннями Сумської області тис. га

Показники	Роки						(+) , (-) 2013 до 1995	(+) , (-) 2013 до 1995
	1995	2009	2010	2011	2012	2013		
Загальна земельна площа	2383,2	2383,2	2383,2	2383,2	2383,2	2383,2	-	-
В т. ч. с. г. угіддя	1709,4	1700,5	1699,8	1699,6	1699,6	1699,6	-10,2	-0,9
Площа ріллі	1282,9	1231,8	1227,4	1226,7	1226,7	1226,7	-56,2	-5,1
Посівні площі	1282,9	981,3	990,2	1059,2	1031,4	1061,1	-221,8	+79,8
Угіддя сільгоспідприємств:	850,0	850,0	850,0	849,2	849,2	849,2	-0,8	-0,8
- державних	147,9	36,2	36,5	36,5	36,5	36,5	-111,4	+0,3
- недержавних	702,1	813,8	813,5	812,7	813,0	812,9	+110,8	-0,9
Питома вага с/г угідь в загальній площі (гр.2/гр.1)	71,7	71,4	71,3	71,3	71,3	71,3	-0,4	-0,1
Коефіцієнт розораності сільгоспугідь (гр.3/гр.2)	75,0	72,4	72,2	72,2	72,2	72,2	-2,8	-0,2
Питома вага площі посівів у с/г угіддях (гр. 4/гр. 2)	75,0	57,7	58,3	62,3	60,7	62,4	-12,6	+4,7

Джерело: Статистичний щорічник Сумської області [10].

Слід враховувати і той факт, що за останнє десятиріччя відбулися зміни у розмірі сільськогосподарських угідь в залежності від видів аграрних формувань. Отже, відбувається зменшення відповідної площі у державних сільськогосподарських підприємств та її збільшення у приватних аграрних формувань. Такі тенденції є наслідком земельної реформи, яка відбувається у державі. Проведений аналіз трансформації земельного фонду в Сумській області дає підстави для

висновку про значні структурні зрушення у складі земельного фонду за категоріями землевласників і землекористувачів, формах власності, особливо щодо сільгоспугідь. Упродовж багатьох років розширення площі сільгоспугідь та ріллі було чи не єдиним заходом збільшення виробництва продукції.

За якісним складом земельних угідь Україна продовжує займати одне з провідних місць у світі, на її території зосереджено 8% світових запасів чорноземів. Меліорація земель сприяє збереженню та підвищенню родючості ґрунту, зростанню врожайності, стійкості землеробства, пом'якшенню впливу коливань природно - кліматичних умов на результати виробництва.

Останніми роками у сфері меліорації переважало зрошення і осушення. Іншим видам меліорації приділялося недостатньо уваги. Водночас на відміну від зрошення і осушення інші неводні види меліорації менш ресурсномісткі і найчастіше кращі в плані ефективного використання. Важливе значення надається також і підвищенню економічної ефективності водної меліорації, наголос робиться не так на введення нових зрошуваних і осушених земель, як насамперед на реконструкцію запроваджених раніше систем, для підвищення культури землеробства на меліорованих землях (табл.2).

Таблиця 2

Проведення меліоративних робіт на землях аграрних формувань області, тис. га

Види робіт	Роки						2013 до 1995, %	2013 до 2009, %
	1995	2009	2010	2011	2012	2013		
Вапнування кислих ґрунтів	46,2	11,4	17,5	29,1	29,8	31,3	67,8	67,7
Введення в експлуатацію осушених земель	101,1	37,8	36,5	42,1	46,2	96,8	95,7	2, 5 р
Внесення мінеральних добрив	1076,5	455,5	541,7	513,6	471,2	537,4	50,0	118,0
Внесення органічних добрив	232,2	32,8	24,2	21,1	24,2	27,8	12,0	84,7
Введення в експлуатацію зрошуваних земель	14,1	1,1	0,8	0,8	1,2	1,6	11,3	145,5

Джерело: Статистичний щорічник Сумської області за 2013 р. [10].

Дані таблиці 2 свідчать про те, що в Сумській області до 2009 року мало приділялося уваги проведенню меліоративних робіт оскільки аграрні формування області є фінансово нестабільними, а дані види робіт є фінансово-затратними. Проте позитивним фактом є те, що з 2009 року і до теперішнього часу було введено в експлуатацію 5,3 тис. га осушених земель та 0,5 тис. га зрошуваних земель, що дало можливість покращити фінансові результати діяльності аграрних формувань і в цілому для області і для кожного аграрного товариства окремо.

З 1995 року і по 2013 рік майже на 50% скоротилось використання аграрними формуваннями мінеральних добрив, причиною є відсутність грошових коштів. Але з початку 2010 року змінилась ситуація і щодо використання добрив, їх використання збільшилось майже на 60%, це пов'язано зі зміною форм господарювання, оскільки збільшилась кількість приватних та фермерських формувань у сільському господарстві.

За якісним складом земельних угідь Україна продовжує займати одне з провідних місць у світі, на її території зосереджено 8% світових запасів чорноземів. Меліорація земель сприяє збереженню та підвищенню родючості ґрунту, зростанню врожайності, стійкості землеробства, пом'якшенню впливу коливань природно - кліматичних умов на результати виробництва. Останніми роками у сфері меліорації переважало зрошення і осушення. Іншим видам меліорації приділялося недостатньо уваги. Водночас на відміну від зрошення і осушення інші неводні види меліорації менш ресурсномісткі і найчастіше кращі в плані ефективного використання. Обґрунтуванням для визначення земельних масивів, на яких необхідно провести меліоративні заходи, є прогнозований розподіл площ осушуваних земель з глибиною залягання рівня ґрунтових вод і прогнозованою оцінкою вологи запасів у кореневмісному шарі ґрунтів. Роботи з меліоративних заходів проводяться лише на основі проектно-кошторисної документації, затвердженої замовником виконання робіт. Слід також відмітити, що у Сумській області налічується 106,6 тис. гектарів осушених земель, або 5,6% загальної площі земель області. Із 96,8 тис. гектарів меліорованих сільгоспугідь, ріллі -31,2 тис. гектарів, сінокосів - 49,4 тис. гектарів, пасовищ -16,0 тис. гектарів [5, с.8]. Осушувачі системи збудовані на порівняно високому технічному рівні. Із загальної площі меліорованих земель 55,6 тис. га (52,2 %) осушено за допомогою гончарного дренажу. На

більшості осушуваних систем передбачено двобічне регулюванням водного режиму, причому на площі 65,4 тис. гектарів з гарантованою водоподачею за рахунок водосховищ.

Посушливі умови останніх років спричиняють значні збитки у виробництві сільськогосподарської продукції. Проте результати роботи аграрних формувань, що застосовують на своїх меліорованих угіддях проведення зволоження ґрунтів, свідчить про їхню відносну незалежність від несприятливих кліматичних умов. Головними причинами низького використання можливостей систем є швидкі темпи технічного і фізичного старіння гідромеліоративних систем та об'єктів, вихід з ладу основних меліоративних фондів, погіршення технічного стану меліоративної мережі. Більше того, в наслідок економічної кризи, якою охоплені всі галузі суспільного виробництва, різкого скорочення обсягів фінансування в галузі меліорації земель з'явилися загрозливі тенденції. Несвоєчасне виконання експлуатаційних заходів на внутрішньогосподарській мережі осушувальних систем призводить до замулення та заростання водовідвідних каналів, внаслідок чого недотримуються строки скидання надлишкових повеневих та паводкових вод та спостерігається підняття рівнів ґрунтових вод, і, як наслідок, в окремих місцях підтоплення сільськогосподарських угідь, присадибних земельних ділянок, сільських населених пунктів, повторне заболочення територій [5, с.9].

Значне погіршення ресурсного забезпечення землеробства на меліорованих землях призвело до значного спаду обсягів виробництва. Нарощування обсягів виробництва основних продуктів харчування неможливе без розв'язання проблем, пов'язаних з незадовільним використанням меліорованих земель. Фінансове становище більшості сільськогосподарських виробників призводить до деградації внутрішньогосподарських меліоративних систем. Виходять з ладу і демонтуються запірно-регулююча арматура та трубопроводи. Набрала незворотного характеру втрата кваліфікованих кадрів. Переважна більшість господарств, що мають меліоровані землі, залишилися без гідротехніків. За останні 15 років значно зменшились обсяги виробництва сільськогосподарської продукції на меліорованих землях, хоча в нинішні посушливі роки використання ґрунтів з двобічним регулюванням водно-повітряного режиму дає вагомий економічний ефект. Причому проведення зволоження не потребує значних матеріальних затрат. Ремонт та відновлення зволожувальних споруд зможе забезпечити двобічним регулюванням більшість наявних меліорованих площ.

Крім того, для покращення ситуації з використанням основних меліоративних фондів внутрішньогосподарських осушувальних систем необхідно провести очищення від намулу каналів, проведення культуртехнічних робіт, поверхневе або корінне поліпшення травостою, виконання агротехнічних заходів (щільовання, глибоке рихлення) та внесення добрив [5, с.10]. Виконання вище перелічених заходів дозволить вийти з кризової ситуації, що склалася на селі з використанням осушених земель, і зберегти інфраструктуру внутрішньогосподарських меліоративних фондів. Налагодження експлуатації цих систем хоча б на мінімально достатньому рівні дозволить значно знизити собівартість вироблюваної продукції, а отже відновить зацікавленість аграрних товаровиробників у використанні меліорованих земель.

Для зменшення негативного впливу кліматичних умов в області почали впроваджуватися перші заходи щодо зрошуваного землеробства. Експериментальні ділянки зрошення з'явилися в Недригайлівському районі це 270 гектарів (машинний полив) та у Конотопському районі це 20 гектарів (крапельне зрошення). Розроблено проектно-кошторисну документацію на будівництво таких ділянок ще в кількох районах області. У Сумській області реалізується програма розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період 2021 року (табл. 3), [5].

Таблиця 3

Ресурсне забезпечення Програми в розрізі проведення меліоративних робіт, млн. грн.

Обсяг коштів, які пропонується залучити на виконання Програми	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 - 2021 рр	Усього витрат на виконання Програми
Обсяг ресурсів, усього, у тому числі:	32,77	47,11	56,04	50,97	162,86	349,75
державний бюджет	24,89	33,51	42,11	32,23	132,21	264,95
обласний фонд ОНПС	1,17	1,1	1,0	1,0	5,0	9,27

місцевий бюджет	3,82	6,12	5,4	7,77	11,11	34,22
кошти не бюджетних джерел	2,89	6,38	7,53	9,97	14,54	41,31

Джерело: Програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період 2021 року [5]

Програма передбачає подальший розвиток зрошуваного землеробства, а також підвищення значення поливних земель у продовольчому та ресурсному забезпеченні області та конкретних акціонерних товариств (табл.3). Зрошуване землеробство повинне мати серйозну підтримку з боку держави та місцевих органів влади. За даними науково-дослідних інститутів, урожайність сільськогосподарських культур на поливних землях у зоні лісостепу вища в порівнянні із незрошуваними в 1,3 рази для зернових, в 1,4 рази для овочів, в 1,6 рази для кормових коренеплодів, до 3 разів - для багаторічних трав. Першочерговим завданням цього напрямку є [5, с. 11]:

- забезпечення експлуатації міжгосподарської меліоративної системи;
- реконструкція і модернізація інженерної інфраструктури осушувальних систем;
- упровадження крапельного зрошення з залученням сучасної поливної техніки та переоснащення водних об'єктів, з яких відбувається забір води.

Орієнтовний обсяг фінансування напрямку Програми становить 136,29 млн. гривень. Фінансове забезпечення буде здійснюватись за рахунок коштів державного бюджету (129,22 млн. гривень), місцевих бюджетів (1,88 млн. гривень), коштів суб'єктів господарювання у встановленому законодавством порядку (5,19 млн. грн.) [5, с. 12].

Для забезпечення реалізації Програми приймаються відповідні рішення Сумською обласною та районними радами з питань: забезпечення щорічних видатків обласного фонду навколишнього природного середовища, районних, місцевих, селищних та сільських бюджетів на виконання заходів програми; координації та контролю за виконанням заходів Програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період тощо.

Однією з важливих складових ресурсного потенціалу в аграрному виробництві є земля. Зменшення об'ємів робіт по вапнуванню ґрунтів, захисту рослин від хвороб і шкідників негативно позначається на стані виробничого, зокрема земельного потенціалу. Продуктивність земельних ресурсів характеризується саме бонітетною оцінкою ґрунтів.

Нами побудована модель оцінки ресурсного потенціалу для кожної кліматичної зони Сумської області, на основі якої проведено зонування території регіону по ступеню освоєння ресурсного (виробничого) потенціалу.

Економічне моделювання тісно пов'язане із застосуванням математичних методів в економіці і зводиться до побудови економіко-математичних моделей. Однією із форм економіко-математичного моделювання є кореляційне моделювання, що дозволяє одержати якісну оцінку впливу окремих факторів на цільову функцію, яку необхідно знайти, будується модель за допомогою методів кореляції та регресії (кореляційний та регресійний аналіз).

На основі аналізу даних зроблено висновок, що найбільший вплив на функцію мають три фактори: фондозабезпеченість на 1га сільськогосподарських угідь (X_1), забезпеченість трудовими ресурсами на 1га чол./га (X_2), бонітет ґрунтів, бал (X_3).

Таким чином загальний вид економіко-математичної моделі для фактичного об'єму валової продукції на 1га сільськогосподарських угідь може бути представлена наступним виразом:

$$Y = f(X_1, X_2, X_3) \quad (1)$$

Для того, щоб знайти конкретний вид виразу (1) вирішено задачу побудови трьох факторних регресій.

Під час розрахунків був виконаний кореляційний аналіз, який показав значний зв'язок факторів між собою і цільовою функцією попарно, зв'язок функції з усіма факторами (коефіцієнти множинної кореляції $R_{YX_1X_2X_3} = (0,7 - 0,96)$).

Вихідні дані, використані для побудови моделі представлені наступним чином :

1. Всі дані згрупуємо по 3 зонах – Лісостеп, Перехідна зона та Полісся;
2. Вибірка даних складається на базі статистичних значень за 4 роки (2009 – 20012рр.).
3. Для кожної зони визначається відповідна кількість спостережень.

4. Кореляційна модель побудована за визначеною методикою із застосуванням відповідних інструментальних засобів табличного процесору MS Excel 2007 (матричні операції, пакет DataAnalysis).

Визначено параметри лінійної моделі залежності фактичного об'єму валової продукції на 1 га сільськогосподарських угідь, грн. (Y_i) від фондозабезпеченості на 1 га грн./га (X_1), забезпеченості трудовими ресурсами на 1 га чол./га (X_2), бонітету ґрунтів, бал (X_3) на підставі даних спостережень (для кожної зони):

$$Y = b_0 + b_1 X_1 + b_2 X_2 + b_3 X_3 \quad (2)$$

Коефіцієнти рівняння записуються в матричній формі та за допомогою оберненої матриці знаходимо невідомі елементи.

Для 1 зони – Лісостепу: $b_0=3,5183$; $b_1=0,0531$; $b_2=2,8588$; $b_3=14,8770$

Для 2 зони – Перехідної: $b_0=562,0341$; $b_1=0,6696$; $b_2=-2,4025$; $b_3=17,6108$

Для 3 зони – Полісся: $b_0=2050,4267$; $b_1=-0,6360$; $b_2=2,0760$; $b_3=-57,0921$

Аналізуючи рівняння багатofакторної регресії (таблиця 3) для 1 кліматичної зони можна відмітити, що збільшення (зменшення) рівня фондозабезпеченості x_1 на 1 одиницю при незмінності рівнів забезпеченості трудовими ресурсами і бонітету ґрунту призведе до збільшення (зменшення) фактичного об'єму валової продукції на 0,1 одиниць.

Збільшення (зменшення) рівня забезпеченості трудовими ресурсами x_2 на 1 од. при незмінності рівнів фондозабезпеченості і бонітету ґрунту призведе до збільшення (зменшення) фактичного об'єму валової продукції на 2,9 одиниць. Збільшення (зменшення) рівня бонітету ґрунту x_3 на 1 одиницю при незмінності рівнів фондозабезпеченості і забезпеченості трудовими ресурсами призведе до збільшення (зменшення) фактичного об'єму валової продукції на 14,9 одиниць. Якщо значення величин x_1 , x_2 , x_3 дорівнюють нулю значення функції мінімальні для 1 зони – 3,5 одиниць.

Аналізуючи рівняння багатofакторної регресії для 2 кліматичної зони можна відмітити, що збільшення (зменшення) рівня фондозабезпеченості x_1 на 1 одиницю при незмінності рівнів забезпеченості трудовими ресурсами і бонітету ґрунту призведе до збільшення (зменшення) фактичного об'єму валової продукції на 0,7 одиниць.

Збільшення (зменшення) рівня забезпеченості трудовими ресурсами x_2 на 1 одиницю при незмінності рівнів фондозабезпеченості і бонітету ґрунту призведе до зменшення фактичного об'єму валової продукції на 2,4 одиниць.

Збільшення (зменшення) рівня бонітету ґрунту x_3 на 1 одиницю при незмінності рівнів фондозабезпеченості і забезпеченості трудовими ресурсами призведе до збільшення (зменшення) фактичного об'єму валової продукції на 17,6 одиниць. Якщо значення величин x_1 , x_2 , x_3 дорівнюють нулю значення збитків дорівнюють -562,03 одиниць.

Аналізуючи рівняння багатofакторної регресії для 3 кліматичної зони можна відмітити, що збільшення (зменшення) рівня фондозабезпеченості x_1 на 1 одиниці при незмінності рівнів забезпеченості трудовими ресурсами і бонітету ґрунту призведе до зменшення фактичного об'єму валової продукції на 0,64 одиниць. Збільшення (зменшення) рівня забезпеченості трудовими ресурсами x_2 на 1 одиницю при незмінності рівнів фондозабезпеченості і бонітету ґрунту призведе до збільшення (зменшення) фактичного об'єму валової продукції на 2,1 одиниць. Збільшення (зменшення) рівня бонітету ґрунту x_3 на 1 одиницю при незмінності рівнів фондозабезпеченості і забезпеченості трудовими ресурсами призведе до зменшення фактичного об'єму продукції на 57,1 одиниць.

Перевірка адекватності моделі за критерієм Фішера для рівня значущості $\alpha=0,05$ довела, що побудована регресійна модель адекватно апроксимує дані спостережень для всіх 3 зон, оскільки $F > F_{кр}$.

Правильність розрахунків перевірена за допомогою програми DataAnalysis, результати якої наведені нижче:

1 зона - коефіцієнт кореляції - 0,96787874,

коефіцієнт детермінації - 0,93678925

2 зона - коефіцієнт кореляції -0,699064,96787874,

коефіцієнт детермінації - 0,958691

3 зона - коефіцієнт кореляції - 0,90234934,

коефіцієнт детермінації - 0,814234331

Як результативний був використаний показник об'єму валової продукції (грн.) з розрахунку на 1 га сільгоспугідь (Y), що відображає величину виробничого потенціалу. Змінні: x_1 - фондозабезпеченість, грн. на 1 га сільгоспугідь; x_2 - забезпеченість трудовими ресурсами, чол. на 1 га сільгоспугідь; x_3 - бонітет ґрунтів, бал (табл. 4).

Таблиця 4

Регресійні моделі оцінки ресурсного потенціалу аграрних підприємств Сумської області по кліматичним зонам

Кліматична зона	Райони	Моделі оцінки ресурсного потенціалу	Обмеження моделі	коефіцієнт детермінації R_2
на - Лісостеп	Охтирський Білопільський Буринський В.Писарівський Роменський Конотопський Краснопільський Тростянецький Лебединський Л.Долинський Недригайлівський Сумський	$Y = 3,5183 + 0,0531x_1 + 2,8588x_2 + 14,8770x_3$	$x_j > 0$ $j = 1, 2, 3$	0,93678925
2 зона - Перехідна	Глухівський Путівльський Кролевецький	$Y = -562,03 + 0,669x_1 - 2,403x_2 + 17,611x_3$	$x_j > 0$ $j = 1, 2, 3$	0,48869172
3 зона - Поісія	С.Будський Шостинський Ямпільський	$Y = 2050,43 - 0,6360x_1 + 2,076x_2 - 57,09x_3$	$x_j > 0$ $j = 1, 2, 3$	0,81423433

Джерело: розраховано автором

Розрахунок складових виробничого потенціалу аграрних підприємств показав, що при сучасному рівні організації і розвитку аграрного виробництва в області в 2-ій кліматичній зоні найбільший вплив на виробничий потенціал має землезабезпеченість (95,1 %), на другому місці - фондозабезпеченість (4,0%), потім - забезпеченість трудовими ресурсами (0,9%). У 1-ій і 3-ій зонах послідовність аналогічна: землезабезпеченість, фондозабезпеченість, забезпеченість трудовими ресурсами, якість ґрунтів (91,1%, 7,6%, 1,3%, 49 балів та 94,1%, 4,7%, 1,2%, 40 балів відповідно).

В цілому для Сумської області на перші дві позиції також вийшли показники землезабезпеченості та фондозабезпеченості (91,8% і 7,0% відповідно). Це можна пояснити тим, що в останніх 16 років аграрні підприємства випробовують постійний гострий брак оборотних коштів і тому матеріалозабезпеченість позитивно не впливає на результати виробництва. На останньому місці в 1-ій, 2-ій і 3-ій зонах - забезпеченість трудовими ресурсами, що викликане постійним відтоком робочої сили з аграрної сфери, браком робочих місць у сільській місцевості.

На основі отриманих моделей нами вироблений розрахунок величини виробничого потенціалу аграрних підприємств Сумської області і рівня ефективності його використання та зроблені наступні висновки: на кожному підприємстві регіону фактичні об'єми валової продукції можуть знаходитися в різних співвідношеннях, що безпосередньо позначається на результатах господарювання; із зміною рівня забезпеченості підприємств виробничими ресурсами зменшуються або збільшуються виробничі показники господарської діяльності. Слід звернути увагу на той факт, що в більшості випадків аграрні підприємства не в повному об'ємі використовують свої можливості для виробництва продукції. При цьому слід зазначити, що стовідсоткова ефективність означає лише середній рівень організації виробництва і використання ресурсів й наявність значних резервів її підвищення. Якісні характеристики виробничого потенціалу визначають організаційно-технічні, економічні, соціально-економічні й екологічні фактори, які по-різному проявляються на певних етапах процесу виробництва (створення, ріст, стабільність, занепад).

Висновок. Підсумовуючи все викладене вище, можна стверджувати, що у Сумській області, як і в цілому для України, вже практично сформовано три сектори організації сільськогосподарського виробництва, це - сектор великомасштабного виробництва, середнього (фермерські господарства) і дрібного (особисті селянські господарства). Формування і розвиток того чи іншого укладу, тієї чи іншої форми господарювання сьогодні визначається ринком. Ті форми господарювання, які у ринкових умовах будуть більш ефективними, зможуть виробляти більше кінцевої продукції на одиницю праці й капіталу, у кінцевому підсумку і будуть домінувати, основою всієї господарської системи.

Кожна господарська форма повинна мати оптимальні розміри, виходячи з вимог ринку, а аграрна політика держави має бути узгодженою щодо всіх діючих в країні форм господарювання. Аграрна політика має ґрунтуватися на принципах поваги інтересів кожного господарюючого сектора, з визначенням пріоритетів, орієнтованих на досягнення загальних цілей, що стоять перед сільським господарством. Потенційними видами експортної продукції в області є: зерно, цукрові буряки, картопля, льон-довгунець, коноплі, ягоди, молоко, м'ясо, сортове насіння різних культур, племінна худоба. В регіоні передбачається досягти обсягів виробництва зерна до 2 т на один га ріллі, цукрових буряків до 2 млн. т, молока 600 тис. т. Для досягнення передбачених всіх рівнів обсягів виробництва необхідно: провести навчання і перепідготовку фахівців відповідно з вимогами сучасних технологій; покращити стан родючості ґрунтів; зміцнити матеріально-технічну базу спеціалізованих підприємств по виробництву насіння, племінного молодняку; залучити промисловий потенціал регіону до створення системи машин для провідних галузей сільського виробництва. Передбачено, що основним джерелом фінансування обласних програм будуть кошти, акумульовані на регіональному рівні.

Список використаних джерел :

1. Андрійчук В. Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку: монографія / В. Г. Андрійчук. - Ніжин: ТОВ "Видавництво "Аспект-Поліграф", 2007. - 216 с
2. Малік М. Й. Оцінка перспектив розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів / М.Й. Малік, Р.Я. Корінець // Економіка АПК. К.: 2012. - № 7. С. 3-8.
3. Лендел М.А. Аграрний ресурсний потенціал у змішаній економіці: монографія / М.А. Лендел.- К: "Наук. думка",1993.- 140с.
4. Россоха В.В. Методологія та її роль в сучасних економічних дослід-х / В.В. Россоха // Агроінком. К.:2009.- № 1- 4. - С.50 – 55
5. Регіональна програма розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період 2021 року № 154 -ОД від 17.04.2013 року, м. Суми,-66с.
6. Білик Ю.Д. Формування ринку сільськогосподарських земель і підвищення ефективності їх використання // Землевпорядний вісник. – 2000. –№2. - С.24-28.
7. Гуцуляк Г. Д. Земельно-ресурсний потенціал Карпатського регіону. – Львів: Світ, 1991. – 152с.
8. Даниленко А.С. Роль реформування земельних відносин у розв'язанні соціально-економічних проблем розвитку українського села і сільських територій //Землевпоряд. вісник.– 2005.- №1. С.3-7.
9. Дем'яненко М.Я. Проблеми іпотеки сільськогосподарських земель // Економіка АПК. – 2003. - №2. – С.98-104.
10. Статистичний щорічник Сумщини за 2013 рік Державний комітет статистики України. – С., 2013– 644 с.